

דְּבָרָה תּוֹרָה כְּנֶגֶד יֵצֵר הָרָע

אף גם זאת, לו היו חובות המוסר נוהגים בשפע בין האדם לבעלי חיים, גם בזמן העדר השלמות המוסרית, היו גורמים רעות רבות ועכוב התפתחות למוסר האנושי גם מצד אחר. כי הנה רגש הטוב והישר שבאדם מבקש את תפקידו, והוא הדופק גם כן לפעמים על דלתי לב רשעי ארץ, ומכריחם לבקש במה להשקיט את רעבון הצדק הטבעי שלהם, יסוד כח התשוקה שהיא מעמדת את העולם, ולפעמים תמצא רשע עריץ בוחר לו ענין מוסרי, ושש לעשות צדק כדי להשקיט בזה מוסר כליותיו והנחם הטבעי המפעם בקרבו. ואם ההתחסרות עם בעלי חיים היתה מפרסמת לחפץ של צדקה קבועה במין האנושי, וזאת היתה בהכרח באה עם סדור החיובים המוסריים נגדם, אפלו אם היו רק באפן שלילי, אז היינו פוגשים המון גדול של רשעי תבל, המשחרים לטרף כזאבי ערב, זובחי אדם באין חמלה, ומוסר כליותיהם, כשהיה מעיק להם, היו ממלאים ברוחה על ידי חסידות עם בעלי חיים, שאין ביחשם אותן הסבות הגורמות לפשעים של שלטון האדם באדם לרע לו, הפאות לרב מספת שנאת קנאה וכיוצא בהם, שהרי בעלי החיים אינם משיגים את גבול מחיתם, כבודם ותאוותיהם של רעי אדם הללו. חכמת האדם להרע היתה מוצאת כאן כר נרחב לסכסוך את הדעות, והבקרת שהיא מבקרת מומין כשהיתה מצגת את הכללים שתמצא באדם מה שאין דגמתם כבעלי חיים כלל, היתה מחזקת ידי מרעים כאלה, ואין ערך לכל המהומה, המגערת והמצוקה, ענוי הדין ועוות המשפט, שהיו יוצאים לרגלי הסכמות מפרסמות כאלה. על כן ראתה ההסכמה האלהית, שרק היא יכולה לסל מסלות בקרב כליות

וְלֹכֵב, לְנִתְקֹת אֶת פְּתִיל הַחֲבוּר בֵּין הָאָדָם לְבַעֲלֵי הַחַיִּים, לְמַעַן
יִתְרַכֵּז מְרֻכְז הַמוֹסְרֵי הָאֲנוּשִׁי בְּטוֹכָתוֹ הַמִּיחָדָת וְאֵז, רַק אֵז,
יִצְלִיחַ לְהִבְיֵא לּוֹ אֶת אֲשֶׁרוֹ בְּקֶץ הַיָּמִים.

עד כה צוינו שני הסברים להיתר התורני לאכילת בשר בעלי חיים:
(א) התנזרות מאכילת בשר הינה מידת חסידות אשר איננה מותאמת למעמדה המוסרי
הכללי של הנפש האנושית בזמן הזה. יתרה מזאת, התחסדות ביחס לבעלי חיים, בעת
בה האנושות שקועה עד צוואר במעשי אכזריות ועוולה – תסובב הדחקה של לחצים
שסופם להתפרץ כנגד בני אדם אחרים (פסקאות ו, ז).
(ב) תורת ישראל יוזמת מהלך מכוון המאפשר אכילה מבוקרת של בעלי החיים על מנת
לקבע בתרבות האנושית תחושת ריחוק מהם – ומתוך כך מעולמם החושני (פסקאות
ח, ט ו-י). בפסקה יא מפורטת סיבה שלישית לויתור מוסרי זמני זה.

אף גם זאת, לו היו חובות המוסר נוהגים בשפע בין האדם
לבעלי חיים, גם בזמן העדר השלמות המוסרית, היו גורמים
רעות רבות ועכוב התפתחות למוסר האנושי גם מצד אחר.
כי הנה רגש הטוב והישר שבאדם מבקש את תפקידו, והוא
הדופק גם כן לפעמים על דלתי לב רשעי ארץ, ומכריחם
לבקש במה להשקיט את רעבון הצדק הטבעי שלהם, יסוד
כח התשוקה שהיא מעמדת את העולם, ולפעמים תמצא
רשע עריץ בוחר לו ענין מוסרי, ושש לעשות צדק כדי
להשקיט בזה מוסר כליותיו והנחם הטבעי המפעם בקרבו.
ואם ההתחסדות עם בעלי חיים היתה מפרסמת לחפץ של
צדקה קבועה במין האנושי, וזאת היתה בהכרח באה עם סדור
החיובים המוסריים נגדם, אפלו אם היו רק באפן שלילי, אז
היינו פוגשים המון גדול של רשעי תבל, המשחרים לטרף
כזאבי ערב, זוכחי אדם באין חמלה, ומוסר כליותיהם,
כשהיה מעיק להם, היו ממלאים ברוחה על ידי חסידות עם
בעלי חיים, שאין ביחשם אותן הסבות הגורמות לפשעים של
שלטון האדם באדם לרע לו, הבאות לרב מסבת שנאת קנאה

**וְכִיּוֹצֵא בָהֶם, שְׁהָרִי בְעֲלֵי הַחַיִּים אֵינָם מְשִׁיגִים אֶת גְּבוּל
מַחְיָתָם, כְּבוֹדָם וְתַאֲוֹתֵיהֶם שֶׁל רְעֵי אָדָם הַלָּלוּ.**

"אף גם זאת, לו היו חובות המוסר נוהגים בשפע בין האדם לבעלי חיים, גם בזמן העדר השלמות המוסרית" – בעת בה רוח האדם איננה מתקנת עדיין ואיננה יודעת כיצד למקם את "חובות המוסר" במקום הראוי בנפש; הרי חובות מוסריות מעין אלו, לו היו נוהגות במהלך ההיסטוריה, "היו גורמים רעות רבות ועכוב התפתחות למוסר האנושי גם מצד אחר":

"כִּי הִנֵּה רָגַשׁ הַטּוֹב" – הרצון לשלמות "וְהַיִּשְׂר" – ולתחושת הרמוניה "שֶׁבְּאָדָם", "מְבַקֵּשׁ אֶת תְּפִקִּידוֹ" – באינסטינקט. היינו, מדובר כאן בכוח שנטע הבורא באדם, אשר נמצא בו ללא רצונו הבחירי, "וְהוּא הַדּוֹפֵק גַּם כֵּן לַפְעָמִים עַל דְּלִתֵי לֵב רְשָׁעֵי אָרֶץ, וּמְכַרְיָהֶם לְבִקֵּשׁ בְּמָה לְהַשְׁקִיט אֶת רַעְבוֹן הַצֶּדֶק הַטְּבָעִי שֶׁלָּהֶם" – קיימת בהם כמיהה לא-רצונית לממש את שאיפות הטוב והישר במציאות הממשית. זהו "יסוד כח התשוקה שהיא מעמדת את העולם" – התביעה הבסיסית העומדת ביסוד הקיום ככלל וחיי האדם בפרט.

המציאות כולה, כחלק מהיותה ברואה על ידי אלוהים, פועל יוצא ממקור השלמות האינסופית – שואפת לשוב אל מקורה. כל נברא שואף להשתלם, להתקדם, לצאת מן הצמצום הפרטי ולהתכלל במעגלי חיים רחבים יותר ויותר, להיות מצוי בהרמוניה עם כל היש. זהו הכוח העומד ביסוד יצר ההולדה של בעלי החיים, בבסיס הצמיחה של הצומח ובתשתית הקיום של הדומם. על אותו משקל, בכל אדם באשר הוא, כחלק מהיותו נברא "בצלם אלוהים" (בראשית ט, ו), מקננת התביעה – בין במועד ובין בלא מודע – להיות חלק מן המציאות הכללית ובכך לספק את השקיקה הקיימת בו אל האלוהות, אל האינסוף, אל החיבור עם פרטי ההווה כולה.¹

1 "כל ההווה כולה למקור חייה היא עורגת, כל צמח וכל שית, כל גרגר חול וכל רגב אדמה, כל אשר בו חיים נגלים וכל אשר בו חיים כמוסים, כל קטני היצירה וכל גדוליה, שחקי מעל ושרפי קודש, כל הפרטיות שבכל יש, וכל כללותו, הכול הומה, שואף, עורג ושוקק לחמדת שלמות מקורו העליון, החי, הקדוש, הטהור והכביר" (עולת ראייה א, עמ' יג).

בהתאם לכך, אף אדם המתנהל ברוב מערכות חייו כפרט מיותרם, המצטמצם בתאוותיו הגסות ומגלה ניכור וחוסר אכפתיות כלפי מעגלי חיים נוספים, זקוק למצוא פינה בחייו בו יוכל 'לפרוק' את הצורך הלא-בחירי המקנן בו להתכללות. מצב נפשי זה מכונה 'מוסר כליות' – תחושת חוסר נוחות, תת-הכרתית ברובה, ממהלך חיים אשר איננו מתחשב ביצורי חיים אחרים. לכן, "וּלְפַעֲמִים תִּמְצָא רֶשַׁע עֲרִיץ בּוֹחֵר לוֹ עֲנֵן מוֹסְרִי, וְשֵׁשׁ לַעֲשׂוֹת צֶדֶק כְּדִי לְהִשְׁקִיט בָּזֶה מוֹסֵר כְּלִיּוֹתָיו" ואת הרצון ל"הנחם הטבעי" – למנוחה נפשית "המפגעם בקרבו".

אם תורת ישראל הייתה משדרת דרישה של יחס צדק כלפי בעלי החיים "וְהֵתְחַסְדוֹת עִם בְּעֵלֵי חַיִּים הֵייתָ מְפָרְסֶמֶת לְחַפֵּץ שֶׁל צְדָקָה קְבוּעָה בְּמִין הָאֲנוּשִׁי" הרי "זאת הייתה בהכרח באה עם סדור החיובים המוסריים נגדם". לאמור, שדר מוסרי זה של "צדקה" כלפי בעלי החיים היה מתבטא, מטבע הדברים, אף במערכת חוקים מעשית, על מנת לעורר את היחס ההוגן כלפיהם, "אֲפֹלוֹ אִם הָיוּ רַק בְּאֶפֶן שְׁלִילִי" – ולו רק בעצם הטלת איסור על שחיטתם ואכילתם של בעלי חיים. מציאות מעין זו הייתה מביאה למצב בו "היינו פוגשים המון גדול של רשעי תבל, המשחרים לטרף כזאבי ערב, זובחי אדם באין חמלה, ומוסר כליותיהם, כשהיה מעיק להם, היו ממלאים ברוחה על ידי חסידות עם בעלי חיים" – ועל ידי כך פוטרם עצמם מחובות מוסריות כלפי בני אדם.²

2 "בעין בוז נביט על 'חברת צער בעלי חיים' של המתחסדים האנטישמיים החומלים על כלב וחזיר כואב, בעת שישימו למרמס חוצות עם שלם, ומקשיחים רחמם מאנשים ברואים בצלם אלוהים" (אוצרות הרא"ה ב, עמ' 241). על מנת לסבר את האוזן ניתן להביא דוגמא היסטורית קיצונית מאישיותו של אדולף היטלר שחיבתו לכלבים הייתה לשם דבר, ראה את דבריו של ההיסטוריון אנטוני ביור: "חיבתו של היטלר לגזע כלבים זה (כלבי רועים גרמנים) החלה... בהיותו עני מרוד. הוא קיבל אז במתנה גורה של רועה גרמני. לא היה לו היכן לגדל את הכלבה במקום מגוריו הזעיר, והיה עליו לאכסן אותה במקום אחר, אבל הכלבה נמלטה וחזרה אליו. נדמה שמאורע זה תרם רבות לדבקותו הכפייתית של היטלר בנאמנות ללא תנאי" (נפילת ברלין, עמ' 345); ראה גם את דבריו של ההיסטוריון איאן קרשו: "אהבתו האמיתית היחידה (של היטלר) הייתה נתונה כנראה לכלבו, 'פוקסל', טרייר לבן שנדד אליהם מקווי האויב. היטלר לימד אותו תעלולים ורווה נחת מן הקשר האמיץ ביניהם ומשמחתו של הכלב לקראתו בשובו מתפקיד. נפשו

הסיבה בשלה היה קל יותר ל"רשעי תבל" 'לפרוק' את רגשי החמלה שלהם כלפי בעלי חיים, לו היה ניתן להם הפתח – היא שביחס אליהם לא קיימות "אֲתֵּן הַסְּבוֹת הַגֹּרְמוֹת לַפְּשָׁעִים שֶׁל שְׁלֹטוֹן הָאָדָם בְּאָדָם לְרַע לוֹ, הַבְּאוֹת לְרַב מִסִּבַּת שְׁנֵאֵת קִנְיָה וְכִיּוֹצֵא בָהֶם, שֶׁהֵרִי בְּעֵלֵי הַחַיִּים אֵינָם מְשִׁיגִים אֶת גְּבוּל מַחֲיָתָם, כְּבוֹדָם וְתַאֲוֹתֵיהֶם שֶׁל רְעֵי אָדָם הַלָּלוּ". בניגוד לבני אדם אחרים, בעלי החיים אינם מאיימים על מעמדו של האדם, שכן ברור שהוא מצוי במצב של עליונות ללא עוררין עליהם, והם מעניקים לו את נאמנותם ללא תנאי. אי לכך, התביעה ליחס הוגן כלפיהם איננה דורשת מן האדם המקולקל במידותיו ויתור מוסרי משמעותי, ורק עלולה לספק לו תחושה מדומה של קרבה והתנהלות מוסרית. סופה של תחושה זו שתשכיח ממנו את מוסר כליותיו האמיתיות, שלולא אשליה מוסרית זאת היה מעוררו לבסוף לתקן את דרכיו ביחס לבני אנוש אחרים.³

נטרפה מצער בשלב מאוחר של המלחמה, כשהיה על יחידתו לעבור למקום אחר ופוקסל נעלם. 'החזיר שלקח אותו ממני לא יודע מה הוא עשה לי', אמר כעבור שנים רבות. איש מאלפי בני האדם שנטבחו סביבו לא העיר בלבו צער שכזה. ברגשותיו כלפי כלבו לא היה דבר מן הצינה והריקות שניכרו במגעיו עם בני אדם במשך כל ימי חייו. במפקדתו בזמן מלחמת העולם השנייה שוב יעיר בו הכלב האלזסי שלו, 'בלונדי', את הרגש הכי קרוב לידידות שהיה מסוגל לו. אבל עם כלבים, כמו עם כל אדם שעמו בא במגע, היו יחסיו מבוססים על כניעה למרותו. 'אהבתי את פוקסל כל כך', נזכר היטלר, 'רק לי הוא ציית'. בסתיו 1943 אמר היטלר לאלברט שפאר שבקרוב יהיו לו רק שני חברים, פרולין בראון וכלבו. בערך בזמן שהוא כתב גבלס ביומנו: 'את אושרו הגדול ביותר הפיהרר מוצא בכלבו בלונדי, שהיה לבן לווייה נאמן שלו... טוב שיש לפיהרר לפחות יצור אחד שנמצא סביבו כל הזמן' (היטלר חלק א, עמ' 96, 533 הערה 124).

3 כיוון חשיבה זה מאפשר לנו להבין את שורש התופעה המצויה כיום בתרבות, בה לעתים ניתן להבחין בבני אדם המטפחים יחס חיבה ל'חיות מחמד' מחד גיסא, אולם מגלים יחס מנוכר כלפי הזולת האנושי מאידך גיסא. גם אם מבחינות מסוימות קיים צד אמת בהימשכות ההדדית של בעלי החיים ובני האדם זה אל זה (וזאת כיוון שבעלי החיים משקפים פנים שונות של הנשמה האנושית-כללית, כדוגמת "נשמתו היסודית של נח" שבה "נתגלו כל יצורי העולם" ו"כל החיים כולם, הם באו אליו אל התיבה במשיכה טבעית פנימית, כהמשכת הענף אל שורשו" – אורות הקודש ב, עמ' סו), אף על פי כן, מבחינת הופעת הדברים במציאות התרבותית הגלויה – התופעה החברתית של גידול 'חיות מחמד' הינה בעייתית על פי רוב, וזאת מן הסיבות הבאות: א. הפניית משאבי נפש של אהבה ואכפתיות כלפי בעלי חיים חסרי מודעות עצמית (לפחות לא באופן המוכר לנו) הינה שקרית מעצם מהותה. כלומר, קיימת כאן יצירת מציאות

**חִכְמַת הָאָדָם לְהֵרַע הֵיטָה מוֹצֵאת כָּאֵן כִּר נִרְחַב לְסִכְסֵךְ אֶת
הַדְּעוֹת, וְהַבְּקָרַת שְׁהִיא מִבְּקָרַת מוֹמִין כְּשֶׁהֵיטָה מְצַגַת אֶת
הַכְּלָלִים שֶׁתִּמְצָא בָּאָדָם מֵה שְׁאִין דְּגַמְתָּם כְּבַעֲלֵי חַיִּים כָּלֵל,
הֵיטָה מְחֻזְקַת יָדֵי מְרַעִים כְּאֵלֶּה, וְאִין עֶרְךְ לְכָל הַמְהוּמָה,
הַמְגַעֲרַת וְהַמְצוּקָה, עֲנוֹי הַדִּין וְעוֹוֹת הַמְשַׁפֵּט, שֶׁהִיוּ יוֹצְאִים
לְרַגְלֵי הַסְּכָמוֹת מִפְּרִסְמוֹת כְּאֵלֶּה.**

הדברים לא היו נעצרים בכך: עקב רצונם של "רשעי תבל" ליצור 'אידיאליזציה' להתנהגות לא-טבעית זו, המבכרת את בעלי החיים על בני האדם, "חִכְמַת הָאָדָם לְהֵרַע הֵיטָה מוֹצֵאת כָּאֵן כִּר נִרְחַב לְסִכְסֵךְ אֶת הַדְּעוֹת" – היה נוצר פתח לעיוות מחשבתי אדיר. כיצד? "הַבְּקָרַת שְׁהִיא מִבְּקָרַת מוֹמִין", "כְּשֶׁהֵיטָה מְצַגַת אֶת הַכְּלָלִים" – הפגמים העקרוניים "שֶׁתִּמְצָא בָּאָדָם מֵה שְׁאִין דְּגַמְתָּם כְּבַעֲלֵי חַיִּים כָּלֵל, הֵיטָה מְחֻזְקַת יָדֵי מְרַעִים כְּאֵלֶּה".

כלומר, בקרב בני האדם מצויים פגמים אשר אינם מצויים בקרב בעלי החיים (כדוגמא, בני האדם אינם מפגינים יחס התמסרות טוטאלי כלפי הזולת כעין היחס שמפגין בעל החיים לאדונו). המושחתים בקרב בני האדם, המעוויינים מצד האמת בטובתם-הם (ולכן מוצאים עצמם מלאי רגשי

מדומה של עולם רגשות חסר ממשות אמיתית. ב. יצירת קשר רגשי עם מדרגות חיים נחותות 'והאנשתן', גורמת להתדבקות בתכונותיהן, ומשפילה את האדם ומוסרו כפי שראינו בפסקאות לעיל; ובוודאי שכך הוא הדבר ביחס לגידול כלב, ראה את דברי המהר"ל (חידושי אגדות שבת, עמ' מא) על דברי הגמרא (שבת סג, א-ב) "שמעון בן לקיש כל המגדל כלב רע בתוך ביתו מונע חסד מתוך ביתו... רב נחמן בר יצחק אמר אף פורק ממנו יראת שמים": "זוה כי הכלב הוא בריאה מרוחקת מן העולם... ולפיכך מי שמגדל כלב רע בתוך ביתו הוא פורק ממנו יראת שמים כאלו אינו תחת רשות העילה". ג. כפי שלמדנו בפסקה זו: טיפוח קשר עם 'חיות מחמד' עלול לשמש ליצירת אשליה של יחסי אהבה דו-צדדיים, אשליה המחפה למעשה על אהבה עצמית וחד-צדדית. טיפוח מערכת יחסים קרובה עם בעלי חיים, חסרי האיום הממשי על מעמדו של האדם, מאפשרת 'בריחה' מהתמודדות מוסרית אמיתית מול חברת בני אנוש, ונותנת לאדם תחושה מדומה של קרבה, הערצה ונאמנות מצד בעלי החיים ללא מאמץ מוסרי משמעותי מצידו. אשר על כן, הקשר בין תנועות חברתיות מושחתות כדוגמת התנועות האנטישמיות ובין חיבתן של אלו לבעלי חיים (כפי שצוין בהערה הקודמת ובהפניות שם) – איננו מקרי.

חיבה כלפי בעלי החיים אשר אינם מאיימים על מעמדם) – היו מחדדים וממסדים ביקורת זו כלפי המין האנושי. "רְעֵי אָדָם הַלָּלוּ" היו מבליטים את החסרונות האנושיים, על מנת להנמיך את קומת האדם ולהצדיק את היחס המועדף לו זוכים בעלי החיים מהם. דעות מעין אלו היו גורמות, במהלך מסובב, לביטול ראיית היתרון המוסרי של המין האנושי בעיני עצמו, דבר שהיה הופך, כמובן, ללגיטימיים התנהגות בהמית וכאוס תרבותי "וְאֵין עֲרֹךְ לְכָל הַמְהוּמָה, הַמְגַעֲרֶת" – ההפסד⁴ "וְהַמְצוּקָה, עֲנוּי הַדִּין וְעוֹת הַמְשֻׁפָּט, שֶׁהָיוּ יוֹצְאִים לְרַגְלֵי הַסְּפָמוֹת מִפְּרִסְמוֹת כְּאֵלֶּה".

עַל כֵּן רְאֵתָה הַהִסְכָּמָה הָאֱלֹהִית, שֶׁרַק הִיא יְכוּלָה לְסַלּ מְסֻלוֹת בְּקָרֵב כְּלִיּוֹת וְלֵב, לְנַתֵּק אֶת פְּתִיל הַחֲבוּר בֵּין הָאָדָם לְבַעֲלֵי הַחַיִּים, לְמַעַן יִתְרַכֵּז מְרֻכְזוֹ הַמּוֹסְרִי הָאֲנוּשִׁי בְּטוֹבְתוֹ הַמִּיחָדָת וְאֵז, רַק אֵז, יִצְלִיחַ לְהִבְיֵא לּוֹ אֶת אֲשֶׁרוֹ בְּקֶץ הַיָּמִים.

"עַל כֵּן רְאֵתָה הַהִסְכָּמָה הָאֱלֹהִית" – ההחלטה האלוהית, "שֶׁרַק הִיא יְכוּלָה לְסַלּ מְסֻלוֹת בְּקָרֵב כְּלִיּוֹת וְלֵב, לְנַתֵּק אֶת פְּתִיל הַחֲבוּר בֵּין הָאָדָם לְבַעֲלֵי הַחַיִּים" – והתירה באופן זמני את שחיטתם בידי בני האדם, "לְמַעַן יִתְרַכֵּז מְרֻכְזוֹ הַמּוֹסְרִי הָאֲנוּשִׁי בְּטוֹבְתוֹ הַמִּיחָדָת". בזכות התעלמותה המכוונת של תורת ישראל מטובתם של בעלי החיים, ייאלץ האדם, על מנת למצוא 'מקום מפלט' למוסר כליותיו המקנן בו – לרכז את עיקר מאמציו המוסריים כלפי הזולת האנושי.

"וְאֵז, רַק אֵז" – לאחר דורות רבים בהם יתקן המין האנושי את היחסים החברתיים בינו לבין עצמו והמדרגה המוסרית הזו תהיה יציבה בנפשו, "יִצְלִיחַ" – האדם "לְהִבְיֵא לּוֹ אֶת אֲשֶׁרוֹ בְּקֶץ הַיָּמִים" – את המציאות המתוקנת, הקבועה והשלמה, אשר בה הקשר עם בעלי החיים לא יבוא על חשבון היחס לבני אדם; מציאות בה כל יצור מיצורי החיים (ובעלי החיים בכלל זאת) ימצא את מקומו הצודק והראוי לו בהרמוניה הכללית.

4 מלשון 'גערה' – המביאה לצמצום ולהגבלת מושא הגערה, ראה חזקוני על דברים כח, כ.